

УДК 37.017 (09)

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В ЗАКАРПАТОУКРАЇНСЬКИХ ШКОЛАХ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОГО ПЕРІОДУ (1919-1938 р.р.)

Фізеші Октавія Йосипівна,
м.Мукачеве

У статті визначаються особливості змісту початкової освіти в школах Закарпаття у період його перебування під юрисдикцією Чехословаччини (1919-1938 р.р.).

Ключові слова: А.Волошин, О.Маркуш, початкова школа, зміст освіти.

Актуальність теми дослідження та ступінь її вивчення в педагогічній літературі. Початкова школа виконує роль фундаменту, на якому будується вся система національної освіти та виховання. Все, що закладається учням у цей період навчання та виховання, визначає в подальшому успіх процесу формування особистості, її світогляду і загального розвитку. Про це, зокрема, йдеться в законах України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про позашкільну освіту" у програмах "Діти України", "Творча обдарованість", у Державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ століття) та в Державному стандарті початкової освіти.

Запорукою успішної реалізації завдань початкової освіти є не лише пошук нових дієвих теоретичних та практичних розробок, а й вивчення, узагальнення та творче переосмислення історико-педагогічного досвіду розвитку початкової освіти в Україні. Значний інтерес у цьому аспекті становить історико-педагогічний досвід початкових шкіл, які діяли на Закарпатті у 1919-1938 р.р., коли Закарпаття входило до складу Чехословаччини, для якої характерним було інтенсивне реформування початкової школи, збагачення початкової освіти новими елементами змісту.

Аналіз історико-педагогічних досліджень дає підстави стверджувати, що різноманітні аспекти освітніх проблем, розвитку теорії та практики навчання в закладах освіти другої половини початку ХХ століття знайшли відображення в працях науковців: Л.Вовк, М.Гриценка, П.Дроб'язка, М.Євтуха, І.Зайченка, В.Кузя, І.Курляк, В.Липинського, М.Лисенка, Д.Мазохи, Н.Побірченко, О.Савченко, С.Сисоєвої, О.Сухомлинської, Б.Ступарика, С.Філоненка, А.Черкашина, М.Ярмаченка, Г.Ясницького та ін. Їхні дослідження мають узагальнюючий характер, де в комплексі розкриваються проблеми освітньої політики, загального шкільництва, розбудови національної освіти, ідеї української національної школи, оригінальність і самобутність української концепції та моделі загальної освіти, діяльність педагогів та громадських діячів.

Визначення сутності початкової освіти розглядається у працях М.Бунакова, А.Волошина, Б.Грінченка, О.Духновича, П.Каптерева, М.Костомарова, С.Русової, К.Ушинського та ін..

Історія розвитку освіти на Закарпатті знайшла відображення у наукових розвідках В.Гомонная, І.Гранчака, Д.Данилюка, А.Ігната, В.Керечанина, М.Кляп, М.Кухти, М.Маляр, П.Р.Магочія, Д.Худанича та ін.

Проблеми формування змісту сучасної початкової освіти знайшли відображення у працях Н.М.Бібік, Е.В.Белкіної, М.С.Вашуленка, І.П.Гудзик, М.Д.Зубалія, Л.П.Кочиної, О.В.Корнілової, Л.М.Масол, Н.В.Очеретяної, О.Ю.Прищепи, О.Я.Савченко, В.П.Тименка.

Мета публікації – з'ясувати особливості змісту початкової освіти в школах Закарпаття з метою творчого використання в сучасних умовах вітчизняного педагогічного досвіду, перетворення на цій основі змісту сучасної початкової освіти.

Основний зміст статті. Сьогодні зміст початкової освіти розробляється відповідно до пізнавальних можливостей дітей молодшого шкільного віку, передбачає всебічний розвиток та виховання особистості через формування в учнів бажання і вміння вчитися, повноцінних мовленнєвих, читацьких, обчислювальних умінь і навичок, умінь і навичок здорового способу життя.

На відміну від сучасного етапу, коли зміст початкової освіти є досить сталою, визначеною у науці та відпрацьованою у педагогічній практиці категорією, на початку ХХ ст. процес теоретичного обґрунтування змісту шкільної освіти лише розпочинався. Виходячи з цього предмет нашої наукової уваги – праці відомих закарпатоукраїнських педагогів початку ХХ століття А.Волошина, О.Маркуша та ін., у яких відображено їх погляди на систему, знань, умінь, виховних норм, які мали засвоїти учні початкової або народної школи.

Багатий досвід закарпатців у створенні основ народної педагогіки звів міцний підмурок для появи класичної навчально-виховної теорії, школи та педагогіки на Закарпатті. Проте постійне перебування закарпатоукраїнських земель під впливом Австро-Угорської імперії негативно вплинуло на стан вітчизняної освіти та шкільництва. Виняток становить період діяльності мукачівського єпископа А.Бачинського (1732-1809р.р.), який підтримував політику освіченого абсолютизму королеви Марії-Терезії (1717-1740-1780). Зокрема, у 1777 р. Марія-Терезія видала указ про загальну освіту – Ratio educationis, згідно з яким Угорщина була поділена на дев'ять освітніх округів, центром одного з них став Ужгород [5, с.22]. Відповідно до закону, народні школи, які знаходилися на території тодішніх закарпатських земель отримали право на навчання на рідній "материнській" мові. Зокрема, на даний час працювало близько 200 шкіл з українською мовою навчання [2, с.12]. Але, згодом знову посилюлася примусова мадяризація закарпатоукраїнської школи.

У складі Чехословаччини Закарпаття мало сприятливіші, ніж у рамках Австро-Угорщини, умови для розвитку економіки, культури, освіти. Про це свідчать дані багатьох дослідників історії Підкарпатської Русі, зокрема В.В.Гомонная, І.М.Гранчака, А.М.Ігната, П.Р.Магочія та ін.

Так, вже у 1920 р. на Підкарпатській Русі працювало 475 шкіл, причому 321 з них були руськими, тобто такими, навчання в яких проводилося російською, українською або місцевою діалектною мовою. У 1938 р. кількість шкіл зросла до 803. Важливим є й той факт, що абсолютна більшість дітей краю все ж була охоплена навчанням. Якщо у 1920 році в початкових школах навчалася близько 50 тисяч дітей, а поза школою залишалася 30% школоповинних, то в 1938 р. за партами сиділо уже більше 150 тис. дітей. А поза школою залишалася близько 8% дітей [2, с.61]. На нашу думку, зростання кількості освічених дітей було, передусім, зумовлено тим фактором, що мовою навчання у народних школах залишалася рідна, зрозуміла для молодших учнів.

Важливим з боку реформаторської політики Чехословацького уряду було розуміння ним школи як частини суспільно-народного, державного і людського організму, через що вона повинна виховувати культурні та моральні цінності, за якими стоїть народ, держава, людство. За джерелом фінансування школи розподілялись на державні, церковні (римо-католицькі, греко-католицькі, євангелістські, жидівські), казенні і приватні, за мовою навчання – на підкарпаторуські (народні), чехословацькі, мадярські, німецькі, румунські, жидівські, циганські. Всі ходили до «своїх» шкіл за релігійною або національною ознакою.

Школа зобов'язана вести учнів до дружнього суспільного життя, заснованого на засадах справедливості, терпимості, солідарності, має прищеплювати підрастаючому поколінню розуміння того, що від успіху і від добробуту громадян залежить успіх і добробут держави загалом [9, с.26-27]. Про це свідчить також і позиція президента Чехословацької Республіки, чеського педагога-гуманіста – Т.Г.Масарика: «Учіть всіх дітей, чтобы не гасьбилися языком, якому научила їх рідна мамка. Учіть їх, абы всі любилися, як братья. Учіть їх, абы нікому неправды не

сказали. Учть їх, аби були працюючими людьми, бо лінухи дармо живуть на світі. Учть їх, аби ніколи не опилися вином, пивом, або зорілкою, аби сокотили своє здоров'ля» ("Наш рідний край".-1925р. №7, с.4) [4, 24-26]. Знаковим кроком у розвитку освіти Підкарпатської Русі було проведення у 1922 р. шкільної реформи та введення у дію «Малого шкільного закону на Чехах» [7, с.91-96], згідно з яким обов'язковим стало восьмирічне шкільне навчання, збільшення кількості годин на вивчення рідної мови, математики, природознавства, науки про рідний край тощо. Народні школи працювали за навчальними планами, які затверджувалися на окружних учительських конференціях.

Великого значення у формуванні змісту початкової освіти мали праці відомих педагогів – А.Волошина та О.Маркуша, а також вчителів-практиків які друкувалися у педагогічних журналах, таких як «Учитель. Педагогічний часопис», «Наша школа» та ін.

Августин Волошин (1874-1945) є автором численних підручників як для учнів початкової та середньої ланки освіти, так і підручників для вчителів, автором посібників з методики викладання окремих навчальних предметів у школі. Важливого значення він надавав питанням формування змісту освіти, зокрема початкової. Важливим завданням початкової школи є формування світогляду. Так, у своїй праці «Методика народно-шкільного навчання» (1935) він висловив думку, що у перших двох класах початкової, або, як її називали, народної школи повинна викладатися «Поглядова наука», яка є «єдиничним предметом, який подає конкретні пізнання» [1, с.49]. А.Волошин вважав, що «на початку народно-шкільної науки поглядове навчання служить замість всіх реальних та гуманних предметів» [1, с.49]. Реальний матеріал, на його думку, відноситься до ознайомлення з оточуючими предметами та природними явищами, а гуманний матеріал береться з літератури, зокрема з казок та пісень. Такий матеріал, вважає педагог, «не лише розширює коло пізнання, але й розум та почуття дитини розвиває та ушляхетнює» [1, с.49].

Невід'ємною частиною розумового розвитку молодшого школяра є розвиток математичних умінь: порядкова лічба, додавання, віднімання. З цією метою А.Волошин написав для учнів підручники «Наука о числах для 1 и 2 кл. нар. школи» (1919), «Наука о числах для 3 кл. нар. школи» (1919), «Наука о числах для 4 кл. нар. школи» (1919).

Важливим компонентом змісту початкової освіти є засвоєння рідної мови, формування навичок читання та письма. На думку педагога, що «хотя учень руської народності вступивши в школу, знає говорити по руськи, однак його початкове мовознавство школа має доповнити й відповідно до поширювання круга понять постійно збагачувати, вести дитину до мовної культури нашої, познайомити з досконалими, гарнішими виразами наших поетів, письменників» [1, с.45]. Августин Волошин вважає, що «першою задачею науки рідної мови повинно бути: поширювати словесний скарб і доповнювати, виправляти до характеру мови, подати дух мови так, щоб учень міг сам творити, формувати, винаходити нові слова та вирази» [1, с.46]. Як бачимо, зміст початкової освіти повинен бути спрямований не тільки на засвоєння нових понять, але й на формування емоційно-ціннісних ставлень та досвіду творчої діяльності молодших школярів, адже «з першою задачею є злучена ще й друга, яка відноситься до познайомлення способу думання народу, який криється в літературі рідної мови» [1, с.49]. Відтак читанка як найважливіший засіб навчання повинна «ширити знання учнів, розвивати мовну готовність і плекати шляхетні почування» [1, с.55]. Педагог радить, що навчання читанню повинно не тільки предметні знання, але й повинно представити найкращі перлини з рідної літератури, щоб дитина зрозуміла і полюбила дух народної творчості, культури та історії: «наша література є досить багата, й багата вона особливо чистотою морального духа, демократизмом і патріотизмом» [1, с.59].

До змісту початкової освіти, на думку А.Волошина, слід ввести також уроки трудового навчання: «Ручна праця в народній школі повинна бути не лише предметом навчання, але головним принципом виховання і помічним засобом наглядної

практичної науки» [1, с.106]; уроки співів: «Гарна церковна мелодія підносить нас духовно до Бога, а патріотична пісня одушевляє нас до горожанських чеснот. Коли співається разом в хорі, цим розвивається почування солідарності. Народні пісні, їхня краса мелодії, язика і думок є частиною народної культури, якою кожний вірний син цього народу одушевляється й ушляхетнюється» [1, с.107]; уроки гімнастики, які «придають тілу сили проти односторонньої умової роботи, ..., при цьому виховує і душевно учня, привчає до порядку та скріплює волю, енергію, рівно ж почування солідарності» [1, с.110].

Отже, як бачимо, Августин Волошин основним критерієм для формування змісту освіти початкової школи вважає всебічний та гармонійний розвиток особистості, розвиток інтелектуальних сил та здібностей, оволодіння системою наукових знань, умінь та навичок, формування фізичних сил та потреби у здоровому способі життя, емоційно-ціннісного ставлення до оточуючого світу, досвіду практичної та творчої діяльності.

Проблемами формування змісту початкової освіти переймався й відомий педагог досліджуваного періоду, укладач підручників для учнів початкових класів О.Маркуш (1891-1971). Слід зазначити, що окремої праці, в якій були б висвітлені власні педагогічні погляди О.Маркуша не було. Про їх виховну спрямованість ми можемо судити значною мірою з його публікацій у педагогічному часописі «Учитель», а також з підручників, які були укладені ним. Зокрема, зміст підручників «Рідне слово» (1923), «Зорниця» (1924), «Новою Європою» (1925), «По рідному краю» (1926) спонукав школярів до отримання знань, сприяв формуванню наукового світогляду, вчив любити народ і Батьківщину. Про це також засвідчують його публікації у педагогічному журналі «Учитель», в яких він зазначає: «Одна з найважливіших задач рідної школи: научити читати-писати. Однак нова школа і новий модерний учитель не може задовольнитися тільки тим, якщо діти навчати читати і писати. Нова школа має возбудити окреме сего любов до книг і до читання. З нової школи має виходити учень, який знає і буде поза школою обертати книжку і котрий читанем і самообразованием доповнить ті знання, які подала йому школа і які він у житті потребує» [8, с.33].

У вищезгаданому часописі «Учитель» заслуговують на увагу численні публікації педагогів-практиків, в яких піднімаються питання стосовно змісту початкової освіти загалом та окремих навчальних предметів, а саме Ф.Агія «Научованя родного языка» (1924 р., Рочник V), О.Маркуша «О научованю читати» (1924 р., Рочник V), О.Січа «Важность гимнастики в народных школах» (1925 р., Рочник VI), Ю.Боршоша «О научованю рисунков в народний школи» (1925 р., Рочник VI), И.Мейсароша «Початкова наука в народній школі» (1930 р., Рочник XI-XII), И.Деяка «Виховання на чистоту і порядок» (1930 р., Рочник XI-XII), «Вихова любови до природи» (1930 р., Рочник X-XI) та ін.

Цікавою з огляду нашого дослідження є публікація доктора А.Макаренка «Початкова наука в нашій школі» (1937) у педагогічному часописі «Наша школа». Тут автор зазначає, що «згідно нормативних дефінітивних учених основ початкова наука на нижчому ступені є осередком всієї шкільної праці, тим осередком, із якого виходить навчання других предметів і до якого навіязуються всі виховуючі чинники» [6, с.1]. Зміст початкової освіти повинен бути спрямований на те, щоб «навчити дітей спостерігати природні та громадські явища найближчого оточення; навчити дітей пізнавати ті явища, розуміти й подавати про їх свої дитячі судження» [6, с.1]. Саме такий зміст початкової освіти стане «твердим ґрунтом до предметової й мовної освіти, до смислового й технічного виховання, до психо-фізичного розвитку й вироблення твердої волі, міцного характеру й діяльної моралі» [6, с.1].

Отже, до найважливіших особливостей змісту початкової освіти означеного періоду належать, по-перше, формування системи знань про оточуючий світ, природу, суспільство, вироблення елементарних умінь та навичок лічби, читання письма, ручної праці, гімнастики, малювання, співів; по-друге, кожний шкільний навчальний предмет повинен сприяти формуванню емоційно-ціннісних ставлень молодших школярів до оточуючого; по-третє, важливим є організація практичної діяльності

учнів, яка б спонукала прояву творчості та самостійності; по четверте, зміст початкової освіти повинен бути спрямованим на формування високоморальної особистості, з високим рівнем національної, патріотичної та моральної та громадянської культури.

Висновки та перспективні напрямки дослідження. Питання змісту освіти, в тому числі й початкової, завжди носить проблемний характер, адже він формується під впливом багатьох чинників - політико-ідеологічних, методологічних, соціально-

економічних, науково-технічного прогресу, рівня розвитку педагогічної теорії та практики.

Перспективними напрямками дослідження будуть виявлення тенденцій змісту початкової освіти досліджуваного періоду в різних регіонах України, використання досвіду минулого у здійсненні сучасної освітньої політики в умовах врахування регіональних полікультурних особливостей окремих областей нашої держави.

Література та джерела

1. Волошин А. Методика народно-шкільного навчання (На правах рукопису) / А.Волошин. – Ужгород, 1935. – 113 с.
2. Гомоннай В.В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX - XX ст.). / В.В.Гомоннай. – Ужгород: Закарпаття, 1992. – 286 с.
3. Кляп М.І. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність Августина Волошина в міжвоєнний період (1919-1939) / М.І.Кляп. – Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2001. – 152 с.
4. Кухта М.І. Роль педагогічної преси Закарпаття (20-30-і р.р. XX ст.) у формуванні виховного національного ідеалу / М.І.Кухта. – Ужгород: "Поличка "Карпатського краю", 1997. – 52 с.
5. Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь 1848-1948 / Авториз. переклад з англ. / П.Р.Магочій. – Ужгород: "Поличка "Карпатського краю", 1994. – 296 с.
6. Макаренко А. Початкова наука в нашій школі /А.Макаренко // Наша школа. – Річник III. – Ужгород, 1937. - 4 квітня. – С.1-5
7. Малий шкільний закон на Чехах // Учитель. – 1921. – Ч.6. – С.91-96
8. Маркуш А. О наукованню читаня / А.Маркуш // Учитель. – 1924. – Річник V. – С.33-40
9. Розпорядження Міністерства Школицтва і Народної освіти з дня 6 Мая 1930. Чис.47.4 15-І, котрим упорядковуються нормальні учебні основи для народних шкіл // Урядовий вісник шкільного реферату краєвого уряду Подкарпатської Русі. Прилога «Учителя». – 1930 (Р.Х.). – Ч.8. – Ужгород. – С.17-18

В статтє обозначаются особенности содержания начального образования в школах Закарпаття в период его пребывания под юрисдикцией Чехословакии (1919-1938 г.г.).

Ключевые слова: А.Волошин, А.Маркуш, начальная школа, содержание образования.

The author of the article has considered features of content of primary education in the transcarpathian school of Czechoslovakian period (1919-1938 y.y.).

Key words: A.Volosin, A.Markus, primary school, content education.

УДК 372.8 =161.2+378.147

НАУКОВО- МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ З ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ УСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Хома Тетяна Василівна,
м.Мукачево

У статті проводиться аналіз чинних програм, підручників та посібників з української мови, зокрема, з розділу «Культура мовлення», для студентів нефілологічних спеціальностей вищих навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації. Автором зосереджено увагу на наявності практичних вправ, які сприяють формуванню культури усного українського мовлення.

Ключові слова: культура мовлення, науково-методичне забезпечення, багатомовне середовище.

Постановка проблеми. Формування культури усного українського мовлення у майбутніх фахівців є вкрай важливим. Дотримання орфоепічних, фонетичних, морфологічних, лексичних, синтаксичних норм є ознакою культури мовлення її носія.

Проблему мови і мовлення у сучасному мовознавстві вважають чи не однією із найскладніших, оскільки трактування цих понять й критеріїв їх розмежування лінгвістами різне. Мовлення, на думку лінгвістів, – поняття набагато складніше, воно досліджується ними на різних рівнях: фізіологічні основи мовлення (Н.Жинкін); взаємозв'язок мислення й мовлення (О.Потебня, Л.Виготський); психологічні аспекти мовлення (Н.Хомський, А.Супрун, О.Леонт'єв, Н.Жинкін); реалізація функцій мови в мовленні (О.Потебня, І.Горелов); процес оволодіння мовленням, механізм мовлення (А.Загнітко); функціональні різновиди

мовлення (О.Казарцева); культура усного і писемного мовлення (Н. Бабич, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, А. Коваль). Проте питання формування культури усного українського мовлення студентів нефілологічних спеціальностей розкрито у науково-методичній літературі частково.

Мета статті: проаналізувати зміст науково-методичної літератури з питання формування культури усного українського мовлення при вивченні курсу «Українська мова» у вищих навчальних закладах І-ІІ рівнів акредитації, які здійснюють підготовку молодших спеціалістів на базі базової загальної середньої освіти.

Навчання української мови у вищих навчальних закладах І-ІІ рівня акредитації, які здійснюють підготовку молодших спеціалістів на базі базової загальної середньої освіти, має свої особливості. Серед них: професійна спрямованість навчання; продовження ознайомлення студентів із мовною системою та формування на цій основі лексичних, орфоепічних, граматичних, правописних умінь і навичок; формування і розвиток комунікативної компетенції особистості, виховання духовно багатого мовленнєвої особистості. Вивчення української мови у вищих навчальних закладах І-ІІ рівнів акредитації, які здійснюють підготовку молодших спеціалістів на базі базової загальної середньої освіти, проводиться за чинною навчальною програ-